

## НОВИ СТРАНИ ОТ ДЕЛОТО НА ПЕДАГОГА И ТВОРЕЦА ДОБРИ ЧИНТУЛОВ

Дочо Леков

Въпросът за „непознатия Чинтулов“ има любопитна предистория. Затова ще започна с нея. . .

През 1899 г. в кн. 2 и 3 на сп. „Илюстрация светлина“ излиза статията на М. Греков „Добри Петров Чинтулов. Народен поет (Материали за биографията му)“, подписана с псевдонима „Стоян Чакърв“. По-късно с известни допълнения тази статия-спомен е поместена в „Юбилеен сборник на българското народно читалище „Зора“ в гр. Сливен. . . С., 1910“. Греков, който е бил колега на Чинтулов през 1872—1873 г. и е поддържал приятелски контакт с него, дава интересни данни за неговия живот, за педагогическата и обществената му дейност. Някои изследователи на поета се отнасят с недоверие към спомените на този пръв сериозен биограф на Чинтулов. Скептицизмът им, и това ще се опитаме да докажем, е неоснователен. Освен сведенията за борческото настроение на Чинтулов през 70-те години на миналото столетие голяма стойност в статията на Греков има и друго — стремежът на автора да се добере до библиотеката, архива, до всичко, което е останало след смъртта на първия ни революционен поет.

Греков посещава Сливен, среща се с родственици и близки на Чинтулов, разпитва ги, моли ги да му дадат или покажат ръкописи и вещи на поета. Защото е знаел, че „след смъртта на покойник (Чинтулов — б. м.) са останали цял куп всякакви книжа, които са отишли по разни ръце, а държани били те в голям безпорядък“<sup>1</sup>. Оказва се, че библиотеката на Чинтулов е разпръсната. От нея остават около десетина книги и периодични издания, на някои от които поетът е бил спомоществовател — „Писменик“ (Писмовник), сочинен от Сава И. Доброплоднаго. . . Земун, 1853“, „Критически издирания на историята българска на Ю. И. Венелина. . . Преведе от руский Ботю Петков. Ч. I, II. Земун, 1853 (абонат на книгата е Ив. Чинтулов, брат на поета), „Тръговско ръководство. . . Превод А. П. Гранитского. Цариград, 1858“, „Додатъци на Златния извод или различни економически, поучителни и многополезни наставления за домоостроителство, готварство и лекарство. Ч. II. Белград, 1874“ и др.

Същата е участвата и на архива на поета. Греков прави последни усилия да спаси поне онова, за което има данни, че все още не е отишло на купището. От Гавриил Милков, зет на Чинтуловия брат, получава една тетрадка, намерена „между вълната, която бе за влачене“<sup>2</sup>. В тази тетрадка той открива едно от съчиненията на Чинтулов на руски език от времето, когато е бил ученик в Духов-

<sup>1</sup> Вж. С. т. Ч а к ъ р о в. Добри Петров Чинтулов. Народен поет (Материали за биографията му). — Илюстрация светлина, г. IX, 1899, кн. 2, 3.

<sup>2</sup> М. Г. Г р е к о в. Поетът Добри Петров Чинтулов (Из сливенските ми спомени). — В: Юбилеен сборник на българското народно читалище „Зора“ в гр. Сливен. 1860—1910. С., 1910, с. 12.

ната семинария в Одеса. То е озаглавено „Справедливо ли е мнението за преселването на душата“ (Заглавието даваме в превод на български, тъй като понататъшната съдба на поменатата тетрадка остава загадъчна. Трябва да бъдем благодарни на Греков обаче за това, че превежда съчинението на български език и го обнародва заедно със статията си в „Илюстрация светлина“). От Георги Гигов, другия зет на Чинтуловия брат, М. Греков получава речта на поета, произнесена при посрещането на новия сливенски владика Серафим, и стихотворението „Ти, вечно пътниче“, написано по същия повод. Но упоритият и амбициозен биограф на Чинтулов не спира дотук. Той допуска, че някои от възпитаниците на поета са съхранили в ученическите си тетрадки нещо повече за неговото дело. С един от тях, Михаил Петров Икономов, Греков е бил учител в Сливен по времето на Чинтулов, заедно са ръководили частния революционен комитет в града. Той се среща със своя стар другар, който по това време е преподавател в Пловдивската девическа гимназия. Оказва се, че Икономов пази като реликви ученическите си тетрадки, в които е записвал всичко преподавано, диктувано или преписвано от Чинтулов. Той ги показва на бившия си колега. Вниманието на Греков привличат петата и шестата тетрадка на Икономов, озаглавени „Риторика“. Петата е с дата 1861 г. От тези две тетрадки той преписва няколко цели стихотворения и куплети от стихотворни творби на Чинтулов, давани от него като примери на учениците във връзка с теоретическото изясняване на някои литературни понятия. Така до нас достигат неизвестните дотогава стихотворения на поета „Богдане, мой мили сине“, „Изяснило се небето“, отделни куплети от други непознати негови творби, преводът му на първия куплет от „Молитва“ на М. Ю. Лермонтов. Греков е имал намерение да проучи внимателно и посочените, и останалите тетрадки на Икономов, но когато след време решава да стори това, се оказва, че те са прибрани от Министерството на просветата. И никой — нито М. Греков, нито другите изследователи на Чинтулов — не успява да се добере до тях. Печалният извод е, че невежи люде отново са посегнали на поета и са унищожили уникални възрожденски ръкописи.

Греков беше намерил обаче верния път — учениците на Чинтулов. По него реших да тръгна и аз. Наистина този път сега можеше да не доведе до нищо — изминали бяха толкова години, възпитаниците на поета са отдавна покойници. Но трябваше да се опита. . .

По време на своето учителствуване в Сливен и Ямбол Чинтулов е имал много ученици. Пълен списък на тези ученици е невъзможно да се направи, а това в случая не бе и необходимо. Аз се интересувах само от най-изявените, от прилежните и даровитите, които са имали съзнанието, че ще работят като педагози и общественици. Греков беше посочил един от тях — Михаил Икономов. Необходимо беше да се открият останалите. Проучванията, които направих, ме насочиха към Анастас х. Добрев, учител в Сливен през 1864—1867 г., „много енергичен деятел, преследван дълго от турците“<sup>3</sup>; Никола Д. Боров, революционен деец, поддържал връзки с Раковски, участник във Втората българска легия, учител в Сливен през 1860—1862 г.<sup>4</sup>; Цвятко Добрев Горский — след учението си в Сливен продължил своето образование в Русия, един от популяризаторите на Чинтуловата поезия в жужбина. . .

При изследване на книжовното и общественото дело на първата еманципирана българка, първата преводачка на Доситей Обрадович у нас, поетесата Станка

<sup>3</sup> Вж. З. К и р о в. Исторични бележки за българското народно читалище „Зора“ 2. гр. Сливен. — В: Юбилеен сборник на българското народно читалище „Зора“, с. 19; Ат. Н и к о л о в. История на училищното дело в гр. Сливен до 1928 г. (50 години от Освобождението). — Окръжен музей, Сливен, ВА 107, арх. ед. 2.

<sup>4</sup> Вж. Н. Т а б а к о в. Добри Чинтулов. Биографичен очерк. С., 1955, с. 182—183; Ат. Н и к о л о в. Пос. ръкопис.

Николица Спасо-Еленина и на жизнения и творческия път на нейния съпруг, автора на първия български труд по земеделие („Земледелие. . 1853“), стихотвореца Никола Икономов, се оближих с техния внук Ангел Григоров Попов от Разград. Един факт от скицата за родословието на Н. Икономов, над която Попов работи от дълго време, привлече вниманието ми — дъщерята на Станка Николица Спасо-Еленина и Н. Икономов, Дочка Икономова, през 1875 г. се омъжва за Петко Стефанов Вълнаров от Сливен. Биографичните данни, които събрах за него, говореха, че той е бил не само ученик на Чинтулов, но е учителствувал заедно с него до март 1868 г. в родния си град. Настроен революционно, Вълнаров е принуден да напусне Сливен и да продължи педагогическото си дело в Градец. По-късно се озовава в Шумен. Заподозрян като участник в частния революционен комитет в града, той е принуден да се пресели в с. Казъл Мурад (дн. Благоево), Разградско. Тук даровитият Чинтулов ученик показва изцяло своите големи възможности—модернизира учебното дело, взема дейно участие в живота на читалището, поставя пиесата „Многострадална Геновева“, възпитава учениците в патриотичен дух. Оказа се, че Петко Вълнаров беше нещо като двойник на Михаил Икономов, този, когото търсех между стотиците възпитаници на поета. Логично беше да се допусне, че и той си е водил подробни записки, че е мечтаел да стане педагог, като използва знанията, ръкописните учебници на своя учител Добри Чинтулов. Заинтересувах се дали Вълнаров е оставил някакви писмени следи. От споменатия вече Ангел Попов и от други разградци разбрах, че той е притежавал интересни ръкописи, че тези ръкописи някъде са запазени и рано или късно ще се явят на бял свят. И заках и с оптимизъм, и с слождещата мисъл да не се повтори „Икономовата история“.

На 11 октомври 1979 г. в бр. 120 на в. „Ново Лудогорие“ бе обнародвано съобщението „Ценен възрожденски ръкопис“. Росица Николова, служителка в Окръжния държавен архив в Разград, информираше, че във фондовете на архива са постъпили седем саморъчно направени тетрадки на Петко Вълнаров. Ясно бе, че онова, което допусках, че съществува, и търсих години наред, най-после се появило.

Отдых в Разград и благодарение съдействието на Окръжния комитет на партията, на Окръжния съвет за изкуство и култура, на служителите при Окръжния държавен архив започнах проучването на документите. Засега ще съобща само някои данни и наблюдения от изследването на архивния фонд на Петко Вълнаров. Окончателните резултати от работата си ще обнародвам допълнително в литературната периодика и в монографията си за Чинтулов.

Какво е съдържанието на тетрадките на Вълнаров и какви нови страни от делото на педагога и творца Чинтулов разкриват и изясняват те?

Петко Вълнаров като един от открояващите се ученици на Чинтулов, както вече посочих, записва всичко, преподавано и диктувано от неговия учител. Ръкописите ни дават основание дори да твърдим, че в повечето случаи той преписва направо от ръкописните учебници на Чинтулов. За Вълнаров тези учебници, макар и неиздадени, са представлявали книги с неограничено значение за развитието на светското образование у нас. По тази причина на заглавните страници на някои от тетрадките той отбелязва: „Из книгите на Петко С. Вълнаров“. Тези книги той изучава като ученик, по тях преподава като учител в Сливен, Градец, Шумен, Казъл Мурад. Тях използва и в педагогическата си дейност в Разград, поради което остават в разградското училище „Климент Охридски“. Преди няколко години, когато започва прочистването на архивите на училището, там като по личба се случва Кръстю Иванов Коджахристов, бивш учител по литература, дългогодишен читалищен деец в Разград. Този високоинтелигентен труженик оценява стойността на случайно оцелелите тетрадки, взема ги и по-късно ги предава в Окръжния държавен архив. Един учител успя да оцени и съхрани онова,

което едно министерство, и то на просветата, не можа да разбере и допусна тетрадките на друг Чинтулов ученик да бъдат изгубени или унищожени!

Ръкописите на Вълнаров, както очаквах, са уникални. Още първите две тетрадки те въвеждат в класната стая в Сливен през 60-те години на XIX в., в която поетът преподава с увлечение урок по риторика. Първата тетрадка е озаглавена „Тетради от реторика. Принадлежит Петку С. Вълнарову, сделана и предавана от Г. Г. Добри Чинтулова. Сливен, 1862, ноемвр. 5<sup>а</sup>. Тя съдържа 34 л. Втората, която е нейно продължение, е със заглавие „Обща реторика“, 36 л.

Ясно беше, че съм попаднал на „Риториката“, за която споменава М. Греков. Оставаше да се разбере дали тя преповтаря онова, което той усява да препише от изгубените тетрадки на Икономов, или е друга нейна част. Проучването на ръкописа ми дава основание да твърдя, че Чинтулов е преподавал на учениците си и трите части на риториката: предуготовителна (подготвителна, предварителна), обща или теоретическа и практическа. В двете тетрадки на Вълнаров са преписани първите две части от съставената от Чинтулов реторика. Третата част, практическата, не е запазена. Тя по думите на Чинтулов „излага различни родове на словесните произведения, показва частни правила и наставления, за да съставляваме всяко от тях както трябва.“ В тази част именно във връзка с илюстрирането на различните литературни жанрове и форми поетът е давал примери и от стихотворенията си. С този дял от учебника на Чинтулов по реторика, практическата, е имал възможност да се запознае Греков чрез петата и шестата тетрадка на Икономов. И макар че нямаме цялостна представа за съдържанието им, посочените две тетрадки на Вълнаров и преписаното от двете тетрадки на Икономов ни дават богати възможности да навлезем в света на педагога и твореца Чинтулов, да си изясним неговите литературнокритически и естетически възгледи, да говорим определено за нивото, до което той издига преподаването в сливенските училища, за знанията и културата на неговите ученици.

Предварително трябва да посочим, че както ръкописният учебник на Чинтулов по реторика, така и други от неговите „наръчници“, за които ще стане дума, имат компилативен характер. Това е присъщо за школската ни литература през Възраждането. „Не може да си представи човек — пише един от учениците на поета — какъв труд трябва да е полагал, когато нямаше тогава още никакви учебници за в класовете, та Чинтулов са принуждаваше да превежда от руски всичко, що преподаваше, а учениците го преписваха.“<sup>5</sup> Всестранното проучване на ръкописа ще насочи към някои от източниците. Възможно е между тях да бъдат някои учебници по реторика и словесност „Учебная теория словесности“ на Николай Г. Минин, претърпяла до 1878 г. шестнадесет издания, „Курс теория словесности“ (1847) на М. Чистяков, „Курс русской словесности для учащихся“ (1849) на К. Зеленеcki и др. Необходимо е да се изтъкне, също предварително, и нещо друго, за което ръкописът подсказва — Чинтулов нагажда, моделира заетото с оглед на нуждите, на характера на българското училище, в зависимост от задачите, които си поставя като педагог, творец и гражданин. Личното му отношение към онова, което преподава, се чувствава постоянно.

Част първа от Чинтуловата реторика, „Предуготовителната“, има за задача, както вече посочихме, да даде предварителни знания на учениците, за да могат да възприемат без затруднение основните категории, които се разглеждат в останалите две части на учебника. В нея се изясняват понятия като „ум“, „сърце“, „воля“, обръща се внимание на съждението и умозаключението. Преди да премине към т. нар. „сложни периоди“, Чинтулов изяснява някои граматически категории като „изречение“, „видове изречения“, „падежи“, „глаголи“, употреба на препинателните знаци и др. По такъв начин, започвайки от обяснението на

<sup>5</sup> Един от учениците му. Добри Чинтулов. — Утро, г. I, 1892, кн. 11, 12.

отделни понятия, поетът преминава съвсем естествено към свързването на тези понятия в изречения, на превръщането на изреченията в „сложен период“, на прихода в „хрия“. В тази част на риториката Чинтулов насочва вниманието на учениците и към някои основни компоненти на художествената реч. „Понеже не само един разсъдък, но и другите душевни способности, а най-паче въображението и сърцето — отбелязва той —<sup>6</sup> действуват за съставление и сочетание на думите и на предложенията: то заради това дип е естествено употреблението на такива обръщанета в речта, в които не са вижда точно посрещането на изреченията с мислите и верен порядък на думите на предложенията, а е замечена игра на думите изкуствено и не съвсем общесупотребително размястване на предложенията, приятно на ума и на слуха и което служи за украшение на речта. Такива обръщанета обикновено са три рода: . . . първите се наричат *тропи*, вторите *фигури на думите*, третите *фигури на мислите*.“ В останалата част от първия дял на риториката се разглеждат отделните видове тропи (метафора, метонимия, синекдоха, хипербола, ирония), „фигурите на думите“. В гл. II „Заради фигурите на мислите“ Чинтулов запознава учениците с особеностите на ораторската реч.

Още в предуготовителния дял на риториката поетът подбира такива примери, чрез които не само запознава учениците с различните жанрови форми, но съдейства и за формирането на литературния им вкус, на националното им съзнание. Когато говори за фигуративното значение на думите, той дава за пример четири-стиише от басня:

„Магарето си е всягажд магаре,  
ако и да го засипеш с звезди.  
Гдето трябва ума си да ударе,  
то хлопа с големите си уши.“

В спомените си М. Греков говори за голямата любов на Чинтулов към Русия, за вярата му в освободителната ѝ мисия. Тази вяра поетът иска да предаде като завет на своите ученици. Затова в риториката си той често подбира такива примери, чрез които напомня за величието на руския дух, за богатството и многовековните традиции на руската литература. Като образец за хипербола Чинтулов насочва към онази фолклорна представа за Суворов, в която реалното живее и въздейства чрез фантастичното: „Вихрушка среднощна — носи си юнак. Мрак — от челото му, от посвирването му — прах. От погледа му молнии си блясват напред, от подер дъбове ся повалят. Стъпи ли на горите — горите трещят, легне ли на морето — бездните кипят. До град ли ся допре — градът ся събаря. Кули с една ръка зад облаци прехвърля.“ Този пример веднага напомня за Каравеловия дядо Либен, който живее с такива хиперболични представи за силата на Суворов и Кутузов.

Втората част от Чинтуловата риторика — „Обща реторика“ — Вълнаров преписва в друга тетрадка от 36 л. В нея са изяснени задачите на предмета словесност, разгледани са логически категории като „причина“, „време“, „място“, „качество“, поставен е отново въпросът за „сложните периоди“ и прерастването им в прозаичен текст. Особено внимание е отделено на изящната проза. Появата на първите произведения на художествената проза в българската литература предопределя необходимостта да се заговори за същността и своеобразието на белетристичния жанр, да се създадат критерии за обективното възприемане и оценка на разказа, повестта, романа. Няколко години преди редакторът на „Македония“ да формулира лаконично, но точно литературнокритическите и творческите си принципи в своите славейковски скрижали „10-те заповеди на писателите“, <sup>6</sup> Добри Чинтулов вече утвърждава някои от тях в теоретическия дял на

<sup>6</sup> Вж. в. Гайда, г. III, бр. 17, 1 септ. 1866.

риториката си: „Словата и изразенията трябва да следват подир идеите и представленията“; „Всяко слово трябва да бъде на своето място. На по-добрите прозаисти това е известно“; „По-силна е истината от въображението“; „Всяко излишно слово е бreme за читателите“. Чинтулов пръв в българската литература започва да ратува като теоретик, аргументирано, целенасочено и ерудирано, за създаването на такава изяшна проза, каквато ни е необходима и сега — богата с идеи, ангажираща, художествено извисена.

Поетът обръща внимание не само на съдържанието, но и на формалните особености, на композицията на белетристичното произведение. Не ефирната красота на словото, претрупването на описанията, а съразмерността, начина на „разположението“ трябва да има пред вид винаги писателят. Затова в самостоятелни глави от риториката си Чинтулов говори за „начало на описанията“, „среда и край на описанието“ и т. н. И отново съветва: „Не повтаряйте същото и ако би то било с други слова, с други изразения... Не влазайте твърде в подробности, те помрачават ясността не за то как да напишете повече, но за то как да разположите по-ясно и по-добре.“

И в теоретическия дял от риториката илюстративният материал е от руско-то историческо минало и от руската литература. Примерите, свързани с имената и делата на Петър Велики и Екатерина Велика, на Ломоносов, Карамзин, Жуковски, са давали повод на педагога да запознае учениците с различни събития от руската история, с творчеството на посочените писатели.

Понякога Чинтулов насочва и към българската действителност. Във връзка с понятието „причина“ той пише: „Всяка мисъл ражда друга. Във всяко предложение има друго скрито, а във второто трето... и пр. На пр... „Да се жертвува човек за просвещението на отечеството си е прекрасно.“ Има скрито друго: „Отечеството е обзавано с благодарност, към които са се жертвували за отечеството.“ В другото има скрито трето: „България благославя паметта на NN.“ В третото има скрито четвърто: „Гроба, на който е жертвоval своя живот за просвещението на отечеството, е свещен.“ По обясними причини Чинтулов е трябвало да говори алегорично. Но учениците са разбирали, че учителят им има пред вид в случая примерно не мирния и лоялен просветител, а „просветител“ и педагог от типа на Бачо Киро, чийто гроб става и остава наистина свещен.

И този, и други примери от Риториката на Чинтулов разшифроват изцяло смисъла на някои символи в неговата т. нар. от мнозина изследователи „интимна“, несвързана с революционния дух на творчеството му лирика („Изпроводяк на едно българина из Одеса“, „Богдане, мой милий сине“ и др.), отхвърлят тезата за схематичната и ненаучната периодизация на поезията му, за двуликата, янусовски дух в обществените му позиции. Време е да изследваме вешо и проникновено Чинтуловите „просветителски“ творчески и граждански изяви след Кримската война, педагогическата му дейност, връзките му с дейци на националноосвободителното движение, на черковната борба. И да се убедим, че акордите от „Къде си, вярна ти любов народна?“, „Стани, стани, юнак балкански“ се долавят и в „Богдане, мой милий сине“, в „Двама приятели“, в записките на учениците на поета, във всяка негова проява.<sup>7</sup>

Един от първите талантиви строители на националния ни книжовен език, в Риториката си Чинтулов се изказва за неговото бъдещо развитие: „Нашия български език — отбелязва той, — като се от ден на ден повече обработва, ще бъде приятен с време в периодите и в прозата.“ Формирането на белетристиката, на литературата в цялост, литературният теоретик Чинтулов далновидно

<sup>7</sup> Вж. Д. Лекков. По някои спорни и безспорни въпроси в творчеството на Добри Чинтулов. — В: Проблеми на новата българска литература. С., 1978.

свързва с утвърждаването на единни граматически и правописни норми, на единен национален език, който ще разкрие богатството, девствената си прелесть в художествената творба.

Ръководствата по словесност у нас се появяват в началото на 70-те години на XIX в. — „Наука за песнотворство и стихотворство“ на П. Оджаков излиза през 1871 г., „Елементарна словесност в два курса“ на Т. Шишков през 1873 г., „Ръководство за словесност“ на Войников през 1874 г. Тетрадките на М. Икономов и П. Вълнаров показват, че първото достигнало до нас цялостно ръководство не само по риторика, но и по словесност, тъй като много от проблемите на художествената литература са поставени в това ръководство, е съставено от Чинтулов през 1861 г., а твърде вероятно и по-рано. Макар и необнародвано, то осъществява предназначението на печатан учебник — преписва се и се изучава и от учениците на Чинтулов, и от стотиците ученици на неговите възпитаници.

Имаме основание да допуснем, че подтикът за съставянето и отпечатването на „Елементарна словесност в два курса“ на Т. Шишков идва по линия на Чинтулов. През 1866—1868 г. Шишков е учител в Сливен. Тук той има възможност да се запознае с ръкописната риторика на поета, да почувствува въздействието, което тя оказва върху учениците му. И да се заеме по-късно със съставянето на своя курс по словесност, насочен може би към някои руски източници от самия Чинтулов.

Приема се, че след Кримската война (1853—1856) авторът на „Вятър ечи, Балкан стене“ става боязлив и затворен, че остава чужд на революционните прояви в страната, независимо че спомените на Греков, на д-р Хр. Стамболски, както и някои стихотворения на поета, писани през 60-те години на XIX в., не подкрепят подобна теза. Тя се отхвърля решително, както посочихме вече, от ученическите тетрадки на Вълнаров. Не говорят в нейна полза и изгубените ръкописи на Икономов. Петата тетрадка на М. Икономов, както твърди Греков, и това може да се приеме без резерви, е от 1861 г. В нея е имало куплети от революционното стихотворение „Българи юнаци“, язвителни стихове като „Где кажете сега, где да намерим доброто?“ Тетрадките по риторика на Вълнаров са: едната от 1862, другата, недатуваната, вероятно от 1863 г. И в тях има примери (някои вече посочихме), които трудно би се решил да даде боязлив и затворен в себе си педагог, следен зорко като български патриот и руски възпитаник. Всичко това ни заставя да бъдем по-непредубедени и към спомените на Греков и на други Чинтулови съвременници, които документират революционната нагласа и дух на поета.

Данните сочат, че Чинтулов е преподавал по доста учебни предмети, включително и по руски. Нова тетрадка от архива на Вълнаров („Сокращенная русская грамматика. Из книгите на Петко С. Вълнаров. Сливен, 1862, ноември 2“) ни кара да допуснем, че автор на този ръкописен учебник е също Чинтулов. Наистина Вълнаров не е обозначил името на преподавателя. Но от списъка на учителите в Сливен през 1862—1863 учебна година вероятност да преподава руски език има само по отношение на Никола Боров, който прекарва около две години (1859—1860) в Одеса. Трудно може да се допусне обаче, че той до такава степен е овладял руския език, че се заема със съставянето на учебник, от който личи както отлично писмено и говоримо владение на този език, така и неоспоримо педагогическо дарование.

В сравнение с другите тетрадки тетрадката по руски език е сравнително малка — 15 л. Тя започва с първия раздел от граматиката — словопроизводство. Разглеждат се буквите, гласните и съгласните в руския език, различните видове съществителни, прилагателни, местоимения. В граматиката са включени и таблици за склонението на съществителните, на прилагателните имена. Макар и

незавършен, този учебник говори за солидната подготовка, която са получавали учениците по руски език в Сливенската полугимназия, за пътищата, по които прониква руското слово в поробена България.

Предположението, че единствен Чинтулов може да бъде автор на ръкописния учебник по руски език, се потвърждава от две други тетрадки на Петко Вълнаров. В едната са дадени текстовете на девет разказчета на руски език, в другата тези разказчета са преведени на български. За Вълнаров двете тетрадки са били едно цяло, затова само на едната той обозначава името на преподавателя: „Превод от руский на български от христоматията, предава се от Г-на Добри Чинтулова. Из книгите на Петко Стефанова. Сливен, 1862, ноемвр. 4“. По тази съставена от него христоматия поетът е водил практически упражнения с учениците си по руски език, който е преподавал по споменатата вече граматика.

Досега Чинтулов беше известен като преводач от руски само чрез един куплет от стихотворението на Лермонтов „Молитва“, който Треков преписва от петата тетрадка на Икономов. Тетрадките на Вълнаров го представят богат и като преводач на бележитични творби от руската литература. Разказчетата, преведени от Чинтулов, са озаглавени: „Недоволний от своето състояние“, „Женско избране“, „Каранейка“, „Мъдрий наставник“, „Живот и смърт“, „Олтар заради жертва“, „Праскови“, „Сън и смърт“, „Черавче“. Частичните зачертавания и подмяната на отделни думи ни кара да допуснем, че Чинтулов е диктувал на учениците, като е правел превода от руски на български не предварително, а по време на диктовката. И когато е чувствувал, че не е превел достатъчно точно някоя дума, той я е заменял с нова.

Чрез оригиналните и преводни разкази от руски език поетът е възпитавал в любов към труда и истината („Недоволний от своето състояние“, „Женско избране“, „Каранейка“), в дух на другарство и добросъсърдие („Праскови“, „Олтар заради жертва“), в жизнелюбие и упоритост („Черавче“). Преводите на Чинтулов са правени в началото на 60-те години на миналото столетие, когато се шири побългаряването в различните му форми, когато малцина от книжовниците правят усилия да предадат автентичността и своеобразието на оригинала, а по страниците на периодичния печат все още не се поставят с необходимата острота проблемите за преводаческото изкуство. Оказва се, че и в областта на съвременния художествен превод Чинтулов е пионер, дава образци. Той превежда точно, с емоционален творчески нерв и нюх. Заживява с оригинала, улавя неговите идейни и художествени акценти и успява да ги предаде на български.

Преводите на Чинтулов са интересни и във връзка с тогавашното състояние, с тенденциите на развитието на българския език. В известни случаи например, когато чувствува, че е необходимо да утвърди някоя нова или малко употребявана дума в българския език, преводачът я дава в скоби така, както се употребява в обикновената разговорна реч — принасям (умайвам се), подхвърлен (подпада), зала (хаст), пишност (султанлък), конте (фудул) и др.

Известно е, че Чинтулов е преподавал математика в Сливен и Ямбол. Но никога не би допуснал, че той е чувствувал такова голямо влечение към този предмет, ако не беше тетрадката на Вълнаров под заглавие „Алгебра, преподаваем от Г-на Д. Чинтулова. Из книгите на Петко С. Вълнаров, 1863, март 5-ий“, 81 л. В този ръкописен учебник поетът излага по възможно най-достъпен начин алгебричните действия събиране, изваждане, умножение, деление, спира се на въпроса за дробите, на делението на уравненията от първа степен, на „квадратните и кубически корени из полиномите“. Паралелно с това дава на учениците разнообразни задачи, решава ги или насочва към решението им. В известни случаи на някои от тези задачи Чинтулов възлага и актуални социални функции. „Един работник — четем в ръкописната алгебра на поета, — като работи лете 13 дни за известна заплата на ден, дължен бил, като му сметнали от сумата, която му

платили, да остави 22 гроша за направените от него повреждания на господаря, другий път, като работи зиме 17 дни със заплата 2 гроша по-малка от лятната, за усърдието си към работата освен сумата, която му се пада, получил 28 гроша и между другото двата пъти взел по равно. По колко гроша на ден е земал лете?“ След като показва по какъв начин трябва да се реши задачата, Чинтулов стига до извода: „Работника лете е зел 22 гроша възнаграждение, а зиме, и ако и да е заемал по два гроша повече, но защото е повредил господаря си, изгубва 28 гроша“, т. е. господарят намира начин да отнеме от работника онова, което формално му дава в повече.

Други материали от Чинтулов според досегашните ми проучвания в ръкописите на Вълнаров няма. Но за да бъде прегледът на архива на този заслужил възрожденски деец цялостен, налага се да посоча и останалите документи от този фонд.

Запазено е преписаното от П. Вълнаров съчинение „Православное учение . . . Цариград, 1844“ в превод на Иларион Стоянов (Макариополски) под видоизмененото заглавие „Богословие, сочинено от Платона . . .“. Вероятно този превод е служил като учебник по закон божи в сливенските училища. Между ръкописите се намира и една тетрадка по география. При проучването ѝ се оказа, че е препис на някои части от труда на В. Бардовски, преведен от Ив. Богоров под заглавие „Всеобща география за децата . . . Белград, 1843“. Интересни са също така и тетрадките по история, бележките по френски език, както и родословната карта на руските императори. Възможно е тази карта да е донесена или доставена от Чинтулов, Никола Боров или някой друг от Русия. И учебниците на поета, и посочената карта, и много други документи говорят недвусмислено, че учителите в сливенските училища през Възраждането са намирали различни форми, за да поддържат патриотичния дух на своите ученици.

Внимание заслужава и ръкописът под заглавие „Приключенията на Телемаха“. Проучването му ще покаже дали Вълнаров, сам или със съдействието на своята жена, учителката по френски език Дочка Икономова, е започнал нов превод на романа на Фр. Фенелон или сме попаднали на една от първите редакции на превода на Н. Михайловски (излязъл през 1873 г.), части от който, като учител в Сливен, може би той е диктувал на учениците във връзка с конкретни педагогически задачи.

Независимо че не съм завършил окончателното изследване на ръкописното наследство на П. Вълнаров и на този етап от работата си мога категорично да заявя, че пред нас се откроява един нов, непознат досега Чинтулов — мъдър и талантлив педагог; автор на интересно съставени учебници; преводач с чувство за творческа отговорност при претворяването на художествения текст; ерудиран литературен теоретик, автор на първия български учебник по проблемите на риториката и словесността; популяризатор на руския език и на руската литература и култура у нас през Възраждането; учител на талантливи ученици като П. Вълнаров, М. Икономов и др., които утвърждават родолюбивите му идеи, преподават по ръкописните му учебници в различни краища на България.

Чинтулов има най-голям дял за израстването на Вълнаров като даровит педагог, непоколебим общественник-революционер. Вълнаров не остава задължен на учителя си — той също има значителен принос да възприемем Чинтулов в неговата духовна и гражданска цялост, с авторитета и обаянието му, такъв, какъвто е бил в действителност.